

Juha Tainio

Toimittaja, FK, verkostotutkija

Risto Pekkala

Toimittaja, Tietokirjailija

Ajankuvia ruotsinsuomalaisuudesta viiden sukupolven perspektiivillä

Avainsanat: ruotsinsuomalaiset, suomenkieliset radiolähetykset Ruotsissa, Ragnar Lassinanti, Sisuradio, suomenruotsalaiset, vähemmistökielet, metsäsuomalaiset, Norjan suomalaiset, Pohjoiskalotti.

Abstrakti

”Ajankuvia ruotsinsuomalaisuudesta viiden sukupolven perspektiivillä” on hanke, jonka tarkoituksena on kuvata ympäröivän yhteiskunnan suhtautumista ruotsinsuomalaisiin, suomenkieleen, pakolaisiin ja siirtolaisiin eri aikakausina. Vuonna 2015 alkanut hanke pohjautuu Ruotsissa vuodesta 1957 alkaen tehtyihin suomenkielisiin radio-ohjelmiin.

Työ on suurelta osin tutkivaa journalismia, historian nykypäivään liittävää kuvausta, johon liitetään haastatteluvälähdyksiä omista ja SR Sveriges Radion Haaparannan radiotoimituksen kellariin pelastetuista ja Juha Tainion haltuun luovutetuista magneettinauhoista, jotka digitalisoidaan ja luetteloidaan arkistointia varten. Nauhat ja materiaali säilytetään Siirtolaisuusinstituutin arkistossa. Äänitteiden digitaaliset kopiot tullaan toimittamaan tutkijoiden käytettäväksi myös muihin arkistoihin. Taltiointimisen lisäksi on käynnissä uusi tuotanto, jossa arkisto-ohjelmia elävöitetään tämän päivän radiokuunteluun sopiviksi.

Sveriges Radion suomenkielisen kanavan Sisuradion Haaparannan toimituksen kellariin jääneiden kelanauhojen ja Juha Tainion oman radiotoimittajauran aikana kerääntyneen ja kellarin yli kahdenkymmenen isohkon pahlavilaatikon materiaalin digitalisointi on vasta alkuvaiheessa. Rahoitusta sen tekemiseen ei toistaiseksi ole saatu, mutta sopimus nauhamateriaalin hankkeen mukaiseen käyttöön on

tehty SR Sisuradion kanssa ja sen luvalla ne saadaan siirtää Siirtolaisuusinstituutin arkistoon.

Hanke alullepanija Juha Tainio on lahjoittanut ko. materiaalin Siirtolaisuusinstituutille, lahjoitukseen kuuluu myös hänen Tampereen yliopistoon tekemänsä työgradu: (Radiotallenteita Pohjoiskalotin kieli- ja kulttuurioloista, Magneettinauhan digitointi ja toimittaminen sekä suomenkielisen digitaalisen äänitearkiston perustaminen Ruotsissa – esimerkkinä Ragnar Lassinantin 1950- ja 60-lukujen radio-ohjelmat), sekä siinä käytetyt laitteet, CD:t ja Streamer-nauhat.

Alkuperäinen, magneettinauhoista koostunut materiaali, oltiin jo varastotilojen rajallisuudesta johtuen aikeissa viedä kaatopaikalle. Ilman onnellista sattumaa nämä nauhat ja niihin kuuluvat Pohjoiskalotti-ohjelmat olisivat tuhoutuneet. Tainion aktiivisuuden ansiosta nauhojen digitalisointi saatiin tehdyksi jo 15 vuotta sitten. Kopiot koko materiaalista on nyt toimitettu Siirtolaisuusinstituutin arkistoon, mutta arkiston luettelointi on vielä kesken. Sen tekeminen olisi tähdellistä, jotta materiaali saataisiin tutkijoiden käyttöön mahdollisesti jo Suomi 100-juhluvuotta 2017 ajatellen.

Ensimmäinen vaihe: Ragnarin raatio

Nauha-aarteistoa on päästy jo käyttämään. Sen käyttöönottoa vauhditti vuonna 2015 ollut Ragnar Lassinantin syntymän 100-vuotisjuhla.

Lassinantilla oli ruotsinsuomalaisuuden historiassa merkittävä rooli. Hän vaikutti suomenkielen aseman parantamiseen Ruotsissa ja "Pohjoiskalotin kummisetänä". Hänen lusikkansa oli myös hyvin monessa Norden-yhteistyön sopassa. Lassinantti syntyi Ruotsin Pellossa, jossa valtakunnan rajan ylittävä yhteistyö kuului arkipäivään. Kiinnostuksen suomenkieleen ja kirjallisuuteen hän sai jo perintönä äidiltään, ja niinpä hänestä tulikin ahkera kirjoittaja sekä taidemesenaatti.

Ragnar Lassinantin työura alkoi metsäkämpillä ja päättyi maaherrana. Hän oli myös, poliisi, toimittaja, valtiopäivämies, vähemmistöpoliitikko, jolla oli myös läheiset suhteet Urho Kekkoseen ja pääsi siten vaikuttamaan Ruotsin ja Suomen väliseen politiikkaan.

Monien toimiensa lisäksi Ragnar Lassinantti oli myös Ruotsin suomenkielisen yleisradiotoiminnan pioneeri, joka aloitti suomenkielisten radio-ohjelmien toimittamisen 1957, kun hänet oli valittu valtiopäiville Tukholmaan ja lopetti niiden tekemisen 1966 aloitettuaan Norrbottenin maaherrana Luulajassa.

Lassinantin radio-ohjelmat olivat hänen syntymänsä 100-vuotisjuhluvuotena useiden luentojen pohjana. Aineistoa käytettiin muun muassa Dynaaminen ruotsinsuomalaisuus -seminaarissa Turun kirjamessuilla ja Tukholman Suomen instituutin syystapahtumassa sekä Pohjoiskalotilla Lassinantti 100-seminaareissa Rovaniemellä, Torniossa, Kiirunassa, Alattiossa sekä Haaparannalla. Haaparannan ruotsinsuomalaisen kansankorkeakoulun Svefin tiloissa avattiin myös Ruotsin radion suomenkielisiä ohjelmia esittelevä Ragnarin radionurkka. Kaikki talteen saadut Ragnar Lassinantin ohjelmat ovat siellä myös kuultavissa. Merkkivuoden tapahtumat ja seminaarit ovat tallennettu myös Ragnar Lassinantista ja juhluvuodesta kertovalle sivustolle (www.lassinantti.se).

Ragnar Lassinantin nauhat ovat aarre, jossa pohjoisen vähemmistökansojen kieltä, kulttuuria ja historiaa kuvataan 1960-luvulla tehdyissä haastatteluissa. Merkille pantavaa on, että äänitteissä muistellaan monesti myös 1800-luvun asioita. Ohjelmista selviää myös, kuinka käsite "Pohjoiskalotti" syntyi ja kuinka Suomen suuret ikäluokat vyöryivät Ruotsiin. Niistä käy myös ilmi, mitä ajatuksia toinen maailmansota jälkimaininkeineen herätti. Radio-ohjelmat kertovat haastattelujen avulla myös sen ajan "pakolaistuvasta" eli evakoista, sotalapsista, Neuvostoliiton inkeriläisistä ja karjalaisista pakolaisista. Ne valottavat myös Lapin sotaa Pohjoiskalotilla ja kuinka Norjassa koettiin saksalaisten vetäytyminen.

Ruotsin Radion ensimmäisissä suomenkielisissä radio-ohjelmissä seurattiin myös Suomen tapahtumia. Ragnar Lassinantti haastatteli muun muassa Marrasjärven erämaassa

majailevaa kirjailijakenraali H. M. Walleniusta ja hänen vaimoaan Annia sekä taiteilija Reidar Särestöniemeä, kirjailija Timo K. Mukkaa ja hiihtäjä Eero Mäntyrintaa. Äänitteistä löytyy myös Pekka Tiilikaisen toimittama YLE:n ohjelma Keskusteluseura 62:n kokouksesta Tukholmassa.

Ragnar Lassinantin radio-ohjelmat ja nauhojen pelastamistarina on luettavissa Siirtolaisuus - Migration -lehdestä 3/2015 (www.siirtolaisuusinstituutti.fi): "Ragnarin raatio pohjoiskalotilla ja muuta suomenkielistä radio-toimintaa Suomen rajojen ulkopuolella".

Toinen vaihe

Edessä on Haaparannan kellarin yli kahdenkymmenen muuttolaatikon sisällön digitointi ja lajittelu. Urakka tulee olemaan aika-moinen, sillä Tainiolle luovutettu materiaali sisältää arvaamattoman suuren määrän haastatteluja, radio-ohjelmia ja musiikkiaäänitteitä. Aineisto on talletettu miltei kaikilla niillä tallennustavoilla, joita kyseessä olevilla vuosikymmenillä on käytetty eli materiaalia on Cd-levyllä, DAT- ja C-kaseteilla sekä studiokeloilla.

Digitalisointi, lajittelu- ja analysointityö tehdään yhdessä Risto Pekkalan kanssa. Pekkalan on tehnyt sekä radio- että lehtityötä Ruotsissa. Myös hänen äänitteensä otetaan mukaan. Loppuliseen arkistokoosteeseen tulee kirjoitetun tekstin ja äänitevälähdysten lisäksi myös kuvia. Niitä saamme muun muassa toimittaja-tietokirjailija Risto Pekkalan ruotsinsuomalaisten keskuudessa kuvaamasta noin 15 000 kuvan arkistosta. Valokuvat ovat kertyneet Pekkalan toimiessa Ruotsissa toimittajana suomalaisissa ja ruotsinsuomalaisissa lehdistä parinkymmenen vuoden ajan. Pekkalan on myös arkistomateriaalia pohjoisten jokien uittotyömaista, jotka sivuavat myös maaherra Ragnar Lassinantin elämää. Näiden pohjalta teemme ajankuva-koosteen, joka perustuu meidän molempien ruotsinsuomalaisuuskokemuksiin sekä Juha Tainion ohjelmiin ja haastatteluihin 50 vuoden radiotoimittajauran ajalta.

Toisen vaiheen läpiviemiseen ei vielä ole rahoitusta.

Tavallista kansaa ja vaikuttajia

Koottu ja koottava aineisto pitää sisällään haastatteluja, joita on tehty riviruotsinsuomalaisten ja vähemmistövaikuttajien parissa. Olemme molemmat haastatelleet projektin käyttöön sekä nykyisiä ja nyt jo edesmenneitä ruotsinsuomalaisuuden vaikuttajia. Monet heistä ovat jääneet Suomessa lähes tuntemattomiksi, mutta joillakin on näyttävä osa työurasta myös Suomessa, kuten Kari Tarkiaisella, joka väitteli Uppsalassa tohtoriksi ja toimi pitkään

Ruotsin valtionarkistossa ja päätyi työuransa loppuksi Suomen valtionarkiston johtoon. Tarkiainen on kirjoittanut muun muassa Suomalaisen historian Ruotsissa. Hänen panoksensa ruotsinsuomalaisen kansallisen vähemmistön kehittymiseen on ollut merkittävä. Tarkiainen on luvannut avustaa tätä projektia asiantuntemuksellaan.

Ruotsinsuomalaisuuden historiaan vai-kuttaneiden haastatelluista kannattaa mainita myös Pertti Pitkänen, jota Pekkala haastatteli vielä viimeisen kerran aivan muutamaa viikkoa ennen Pitkäsen kuolemaa. Pertti Pitkänen toimi Ragnar Lassinantin valtiopäivämiesai-koina aktiivisesti Tukholman Suomiseurassa ja muisti kuinka Suomitalo hankittiin. Suomi-talo oli kuuluisa, ruotsinsuomalaisen suosima, Helsingin Hanasaareen verrattava talo Tukhol-massa. Rakennuksessa toimii nyt Suomen ins-tituutti. Pitkänen oli yksi niistä toimittajista, joi-den voimin Ruotsin Radio aloitti 1960-luvulla kesäiset Turistiuutiset suomeksi. Kun niiden pohjalta syntynyt uutispalvelu jäi pysyväksi ja vuonna 1969 perustettiin FPR suomenkielinen ohjelmatoimitus, tuli hänestä toimituksen en-simmäinen toimittaja ja myöhemmin myös Ruotsin TV:n aloittamien suomenkielisten oh-jelmien toimittaja.

Akateemikko Pertti Virtaranta ei sovi unohtaa, kun puhutaan ruotsinsuomalaisen ja metsäsuomalaisen historiasta. Virtaranta tuli sodan jälkeen Lundin yliopiston suomenkie-len lehtoriksi ja jatkoi sieltä käsin karjalankielen sanakirjan tekemistä Ruotsiin paenneiden kar-jalaisten luona Hälleforsin Rishöjdenin kylässä, jonne jatkosodan aikana Venäjän Karjalassa suomalaisten kanssa yhteistyötä tehneet oli-vat paenneet. Virtaranta teki myös kahdeksan matkaa Ruotsin suomalaismetsiin ja haastatteli siellä viimeisiä suomea puhuvia kaskiviljelijöi-den ja raivaajien jälkeläisiä. Näistä muistoista Juha Tainio teki hänen kanssaan useita ra-dio-ohjelmia sekä TV-dokumentin "Muttikan-saa – Muttifolket", jossa Virtaranta toimi sekä haastattelijana että kertojana. Ohjelmaa varten nauhoitettu materiaali on kokonaisuudessaan tallessa. Siihen sisältyy muun muassa haas-tattelu Norjan "suomalaismetsien tasavallan presidentin", kirjailija Åsta Holtin kanssa, jonka osuus ei mahtunut tähän dokumenttiin. Myös osa Monica Olssonin esittämiä metsäsuoma-laislauluja jäi tässä yhteydessä käyttämättä.

Keski-Skandinavian suomalaismetsiä sa-moili myös emeritusprofessori Timo Lei-siö. Hänkin on luvannut osallistua projektiin asiantuntemuksellaan. Leisiön matkat Ruot-sin suomalaismetsiin alkoivat 30 vuotta sitten, sieltä keräämillään matkakuomissa hän kartut-ti Tampereen yliopiston kansamusiikkiarkis-toa lukuisilla äänitteillä. Näille matkoille antoi uutta tieteellistä pohjaa kaskiviljelyn tutkija Per

Martin Tvengsborg, Norjan metsäsuomalainen arkkitehti ja "fylkeskonservator", lääninmuseon tutkija. Tvengsbergin suvun talo liittyy ruotsin-suomalaisuuteen sitenkin, että Karl Axel Gott-lund asui siellä vuonna 1823. Siksi Per Martin osasikin runsaasti Gottlundin liittyviä tarinoi-ta. Tvengsborg loi pohjaa metsäsuomalaisuuden tieteelliselle tutkimukselle, kun hän kokosi monitieteelliseen seminaarin Torsbyn Matti-laan. Seminaarin tuloksena suomalaismetsien kulttuuri ja asuttaminen pääsi yliopistojen op-piaineeksi, sen seurauksena syntyi tieteellistä tutkimusta ja väitöskirjoja. Näillä matkoilla mukana oli Juha Tainio, joka radiotoimittajan ominaisuudessa dokumentoi metsäsuoma-laisuuden uutta tulemistä. Nämäkin äänitteet ovat digitalisointia odottavan nauhamateriaa-lin joukossa.

Edellä kerrottujen henkilöiden elämän-tarinat ovat osa suomalaista siirtolaisuutta maailmalla. Projektimme tarkoituksena on tehdä muutamia niistä tunnetuksi Suomessa. Sodanjälkeisten siirtolaisten tarinoita voi nyt kertoa jo neljässä, viidessä sukupolvessa. Kes-ki-ruotsin, Pohjoisruotsin ja Tornilaakson sekä Norjan suomalaismetsien ja Ruijan tarinat ovat jo paljon pidempiä, jopa kymmenen sukupol-ven mittaisia.

Projektin tilanne ja Suomi 2017-juhlavuoden tähtäviä visioita

Ajankuvia -projektin työryhmään on nyt liit-tynyt myös järjestöneuvos Kauppi Virkkala. Virkkala toteutti toimiessaan Kaustisen kansamusiikkijuhlien pääsihteerinä festivaalien Siirtolaisuus ja metsäsuomalaisuus -teemat. Lisäksi hän oli tukemassa Falunin kansan-musiikkifestivaalin ja Hälleforsin ruotsinsuo-malaisen tanssi- ja kansanmusiikkijuhlan ke-hittämistä Kaustisen mallin mukaan. Virkkala auttoi ensitöikseen työryhmää hankkimaan Keskipohjanmaan kulttuurirahastolta apura-han, jonka turvin teemme projektia tunnetuksi historiaseminaarissa Kannuksen kaupunki 30 vuotta – Pohjanmaan radan merkitys Kannuk-selle. Seminaari "lähtemisestä ja tulemisesta" tehdään yhteistyössä Siirtolaisuusinstituutin, Pohjanmaan Aluekeskuksen ja suomenruot-salaisen Kruunupyyn osaston kanssa. Tapah-tuman aikana on tarkoitus keskustella, kuinka "unohdettu kansa" eli ruotsinsuomalaiset saa-daan mukaan Suomi 100-juhlavuoden tapah-turniin ja ohjelmiin.

Ruotsinsuomalainen, suomenruotsalainen, Suomen ruotsinsuomalainen

Ruotsinsuomalainen ja suomenruotsalainen menevät usein käsitteinä sekaisin. Riikinruot-

salaiselle eron näkeminen ei olekaan helppoa, sillä molemmat ryhmät ovat muuttaneet Suomesta, ja se kuuluu ensimmäisen sukupolven tavasta puhua ruotsia.

Yhteinen nimittäjä tuleville jatkoprojekteillemmi voisi olla "suomalaiset, jotka puhuvat ruotsia, finnar som pratar svenska" tai kuten Siirtolaisuusinstituutin suomenruotsalaisen osaston johtaja Magnus Erlund huomautti, että myös "finländare i Sverige" voisi sopia koska "suomenmaalainen" termi tuli käyttöön vasta 100 vuotta sitten eli vuonna 1910 Suomen itsenäistymisprojektin käynnistyttyä.

Juha Tainion omissa äänitteissä on myös suomenruotsalaisten haastatteluja, sillä Ruotsissa ja ruotsinsuomalaisessa yhteisössä oli suomenkielen palveluja kehittämässä myös monia suomenruotsalaisia vaikuttajia. Esimerkiksi Ruotsin Radion Sveriges Radio AB:n toimitusjohtajana oli 1970-luvulla Otto Nordenskiöld, silloin kun Tainio palkattiin radioon. Niihin aikoihin Eskilstunassa ja Uppsalassa siirtolaisopetuksen opintorehtorina toimi Gunnilla Wrede, joka sai aikaan suomenkielillä tahtuvan kouluopetuksen.

Suomessa asuu myös ruotsinsuomalaisia paluumuuttajia, jotka ovat kaksikielisiä, mutta eivät ole identifioituneet suomenruotsalaisiksi, eivätkä näy tilastoissa sekä riikinruotsalaisia Suomeen muuttajia, jotka ovat ruotsinkielisten tilastoissa.

Vastausta vaille jäävät myös kysymykset: Kuinka suuri on Ruotsin kansalaisuuden saaneiden paluumuuttajien määrä ja kuinka moni suomalainen on "ruotsinpilaama" eli on ollut osan elämästään Ruotsissa ja kokee sen kotimaakseen, kuten Kai Latvalehto kertoi "Ingen riktig finne – laulu koti-ikävästä"-dokumenttelokuvassaan? Näitä voisi SCB Ruotsin tilastokeskus selvittää. Siirtolaisuusinstituutin van-

hempi tutkija Krister Björklundilla on valmis idea, kuinka tällainen tutkimus tehdään. Sen hankkiminen Siirtolaisuusinstituutin aloitteesta loisi hyvän yhteisen pohjan sekä Kruunupyyn suomenruotsalaisten Ruotsiin muuttotutkimukseen että meidän tähän ajankuvia ruotsinsuomalaisuudesta kokoavaan projektiimme.

Lähteitä

- Korkiasaari, Jouni & Tarkiainen, Kari (2000): Suomalaiset Ruotsissa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 3. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Leisiö, Timo/Tainio, Juha: Säckipillistä Suomen lahden rantamilla, Arkki nro 13, Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.
- Leisiö, Timo: Mutti ja pepu Skandinavian metsäsuomalaisen ruuan taustaa Suomessa ja Karjalassa (www.elore.fi/arkisto/2_12/leisio.pdf).
- Muttikansaa – Muttifolket, SVT dokumentti Pertti Virtaranta/Juha Tainio. Katso: (www.lassinantti.se) Lassinantin 100-vuotisjuhlasivusto.
- Pekkala, Risto: Täysillä – Ruotsinsuomalaisten keskusliiton 50-vuotishistoriikki.
- Pekkala, Risto: Puut juuriltaan – kulttuuria Länsi-Götanmaalla.
- Tarkiainen, Kari: Finnarnas historia i Sverige 1-2, Nordiska museét och Finska historiska samsfundet del I 1990 och del II 1993.
- Tarkiainen, Kari (2000): Ruotsinsuomalaisen historian historia: Julkaisussa Jussi Kuusamäki & Kauko Rumpunen (toim.), Snellmanin ja Mannerheimin välissä. Kirjoituksia sodasta, rauhasta ja isänmaan historiasta. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki s. 225–238.
- Tvengsberg, Per Martin: Svedjebruk, Norsk Skogsfinsk Museum, Grue Finskog 2010.